

Peter van de Kamp

Verhalen om te leven

LEVENSVERRHALEN
IN HET PASTORAAT

De publicatie van dit boek is financieel mede mogelijk gemaakt door

STICHTING AFBOUW KAMPEN

(zie www.stichtingafbouw.nl)

© 2013 Uitgeverij Kok - Utrecht

Omslagontwerp Garage BNO

ISBN 978 90 435 2187 1

ISBN e-book 978 90 435 2188 8

NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enigerlei wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

1 PASTORAAT

Pastoraat is een veelzijdige en veelkleurige praktijk. Een pastor kan met van alles te maken krijgen: vreugde en verdriet, trouwen en rouwen, leven en dood, werk en werkloosheid, noem maar op. Bovendien gaat het in al die situaties en gebeurtenissen om steeds weer verschillende mensen: vrouwen en mannen, jong en oud, gehandicapt en niet-gehandicapt, homo's en hetero's.

Binnen dat veelzijdige en veelkleurige geheel spelen verhalen een belangrijke rol. Of fragmenten ervan. Achter situaties en gebeurtenissen in het leven van mensen zit een verhaal: het verhaal van hun leven – over wat zij op een bepaald moment hebben meegemaakt en wat zij daar achteraf van vinden. Levensverhalen helpen om bepaalde gebeurtenissen en processen betekenis te geven.

Pastoraat begint meestal in een concrete situatie waarin mensen iets meemaken. Zij worden geconfronteerd met ziekte en dood. Of ze hebben last van psychische problemen. Zij beleven hun relaties. Of ze zijn druk met hun werk of lijden onder hun werkloosheid. Ook de plek van mensen in de kerk kan zo'n concrete, pastorale situatie zijn. Al deze situaties en thema's zijn gekoppeld aan het levensverhaal van mensen. Hoe gaat een sterke, gezonde man zijn levensverhaal verder vertellen, als hij onverwachts te horen krijgt dat hij kanker heeft? Hoe wordt de echtscheiding opgenomen in het levensverhaal van die vrouw die zo veel geluk uitstraalde? Het levensverhaal is overkoepelend ten opzichte van de levensterreinen die in het pastoraat een rol spelen.

Mensen kunnen hun verhaal aan een pastor vertellen. Dat kan

een predikant zijn, of een pastoraal werker, of een ouderling. Maar het kan ook een mede-christen zijn die verder geen speciale, kerkelijke taak heeft. Wie de pastor ook is: het gaat erom dat zij of hij zo'n verhaal beluistert in het licht van Gods evangelie. En dan ook vanuit het evangelie reageert.

En daar begint het andere verhaal – het verhaal van God, dat door de pastor wordt doorgegeven. Het boeiende, maar ook ingewikkelde is dat de pastor niet alleen zijn eigen levensverhaal bij zich heeft, maar ook het verhaal van God doorgeeft. Die twee zijn zelfs gekoppeld: de persoon van de pastor en zijn levensverhaal bepalen de manier waarop hij het verhaal van God doorgeeft. Er zijn in het pastoraat twee vertellers: de pastorant en de pastor. En twee verhalen.

Pastoraat vindt vaak plaats in een kerkelijke setting. Dat komt omdat de kerkelijke gemeente de thuisbasis van pastoraat is. Dat betekent niet dat pastoraat opgesloten blijft in zo'n kerkelijke setting. Veel (?) kerken hebben een breed en gevarieerd grensgebied waardoor er sprake is van netwerkvorming met buitenstaanders. Pastoraat heeft een missionaire dimensie. Zie verder hoofdstuk 6 over de relatie tussen pastoraat en kerkelijke gemeente.

In dit boek gaat het mij om die (twee) verhalen. Het eigen profiel van pastoraat is dat de verhalen van mensen op de een of andere manier met God en met zijn evangelie verbonden worden. Het verhaal van mensen wordt in het licht van Gods verhaal gezet. Het gaat om de verbondenheid van God met mensen en om de verbondenheid van mensen met God. Ik gebruik dit inleidende hoofdstuk 1 om dat eigen profiel van pastoraat, zoals ik dat voor me zie, te verduidelijken en te verantwoorden.

Bart

Bart is 45 jaar. Hij is getrouwd en heeft drie kinderen. In de

afgelopen maanden voelt hij zich meer onzeker dan daarvoor. Hij vermoedt dat het te maken heeft met een verandering in zijn werksituatie. Sinds ruim een half jaar is hij de leidinggevende van een afdeling, terwijl hij daarvoor zelf 'gewoon' deel uitmaakte van die afdeling. Maar hij weet dat hij worstelt met autoriteit. Zijn vader, inmiddels 75 jaar, dwong altijd autoriteit af door strenge discipline en zonodig ook forse straffen. Bart heeft op die manier geleerd tegen autoriteit op te zien. Nu hij zelf een positie van autoriteit heeft, zoekt hij naar een manier om daarmee om te gaan. Maar die zoektocht maakt hem onzeker.

Zijn vrouw adviseert hem om eens met zijn predikant te gaan praten. Als de afspraak gemaakt is en Bart bij zijn predikant zit, krijgt hij alle ruimte om zijn verhaal te vertellen. De predikant luistert aandachtig, stelt verschillende vragen en maakt een vervolgspraak met Bart. 'Ik wil eerst goed over je verhaal nadenken.'

Als Bart thuiskomt, zegt hij tegen zijn vrouw dat hij zich door het gesprek opgelucht en blij voelt. 'Misschien vind je het overdreven, maar ik had het gevoel dat God meeluisterde.'

PASTORAAT ALS TRIALOG

In een pastorale ontmoeting gaat het om twee gesprekspartners: pastorant en pastor. Maar ik wees er al op dat de pastor het verhaal van God vertelt. Op een bijzondere manier wordt God daarmee ook gesprekspartner. Er is sprake van een pastorale 'driehoek' of 'triade' als aanduiding van drie handelende personen. Omdat in het pastoraat het gesprek een basis-instrument is, kan daarom gesproken worden over 'trialog' (drie-gesprek of drie-spraak).

Maar hoe reëel is dat? Pastoraat kan geregistreerd worden. Er kunnen filmfragmenten en geluidsfragmenten van gemaakt

worden. Maar wie beeld en geluid bekijkt en beluistert, ziet en hoort mensen die naar elkaar luisteren en met elkaar praten. God zie je niet en hoor je niet. Toch is door het handelen van pastorant en pastor heen God ook handelend bezig. In het verhaal van de pastorant gaat het over het handelen van God en daarmee over de werkelijkheid van zijn komende koninkrijk, ook als de pastorant dat niet ervaart en zich afvraagt of God wel actief is in haar of zijn leven. En de pastor luistert naar het verhaal van de pastorant, vraagt daarop door en reageert vanuit het Woord van God. Hij kijkt, luistert en reageert, om zo te zeggen, met de ogen en oren en mond van God. Zo probeert hij de leefwereld van de pastorant te verbinden met de wereld van het hemelse koninkrijk. Daarin krijgt het handelen van God vorm in het pastoraat. In mijn visie wordt er in het pastoraat niet alleen gesproken óver God, maar handelt God zelf via het handelen van mensen. Mensen brengen God ter sprake en op die manier wordt het bestaan van mensen verbonden met de werkelijkheid van Gods koninkrijk. God is (eerste) subject van pastoraat. Hij komt aan het woord in het pastorale gesprek (Klein Kranenburg 1990, 10). Theologisch gezien is er sprake van een dialoog.

Deze dialoogische werkelijkheid kan niet geconstrueerd worden door middel van gesprekstechniek of communicatieregels, hoe belangrijk die ook zijn voor het pastoraat. Maar zij wordt door God gegeven, niet willekeurig, maar als een gegarandeerde belofte. Dat is de betekenis van Matteüs 18:20 voor het pastoraat: ‘Want waar twee of drie mensen in mijn naam samen zijn, ben ik in hun midden.’ Pastoraat staat of valt met de werkelijkheid van Gods presentie in ons bestaan (vgl. Meyer-Blanck 2007, 27-28).

Ik benadruk dat ik de drie-enige God bedoel als ik het woord ‘God’ gebruik: Vader, Zoon en Geest (zie daarover ook hoofdstuk 4). Spreken over God – met alleen dat korte woord ‘God’ – kan afstandelijk overkomen, alsof het zou gaan over een on-

persoonlijke, verheven God die zich weinig gelegen laat liggen aan mensen en aan wat er met hen gebeurt. Maar juist de triniteitsleer maakt duidelijk dat het de drie-enige God is die aan de oorsprong van ons leven staat, met ons als mensen verbonden wil zijn en ons leven redt van de ondergang. Want God is in Christus door de Geest onze enige Redder. Als de ene en enige God gaan Vader, Zoon en Geest met ons, mensen, mee in de dramatische geschiedenis van schepping, zondeval, verlossing-vernieuwing en voleinding.

Op basis van deze accentuering gaat het in het pastoraat als dialoog om (1) de activiteit van de pastor die gericht is op de verbinding van (2) het verhaal van de drie-enige God en (3) het levensverhaal van de pastoraat.

Het gaat om twee verhalen: dat van God en dat van de mens. De koppeling tussen beide verhalen zou als een derde verhaal getypeerd kunnen worden: de verbindende schakel. Maar omdat dat verbindende verhaal inderdaad schakelt tussen beide verhalen en geen apart, zelfstandig verhaal vormt, is het zuiverder om over twee verhalen te spreken. Er is wel sprake van drie actoren: (1) God, die niet alleen zijn eigen verhaal verteld heeft en blijft vertellen, maar ook het verhaal van de pastoraat vorm geeft en zorgt voor het verbindende verhaal tussen Gods verhaal en dat van de pastoraat. Die verbinding staat niet bij voorbaat vast, maar wordt door pastor en pastoraat als een genadegeschenk ontdekt en ontvangen, waarbij de ene keer het ontdekken accent krijgt en de andere keer het ontvangen.

(2) De pastoraat, die zijn eigen verhaal kent en vertelt, maar ook het verhaal van God wil horen of te horen krijgt en samen met de pastor zoekt naar de verbindende schakel.

(3) De pastor, die werk maakt van het verbindende verhaal, dat hij samen met de pastoraat ontdekt en ontvangt, op basis van het verhaal van de pastoraat en van dat van God.

PASTORAAT ALS PARAKLESE

Pastoraat als dialoog is vooral een theologische typering die de gesprekspartners in het pastoraat identificeert en aandacht vraagt voor het handelen van God. De typering van pastoraat als *paraklese* benadrukt meer de theologisch-inhoudelijke kant van pastoraat.

Parakalein beschouw ik als hét basiswoord voor pastoraat in het Nieuwe Testament. Het kan vertaald worden met ‘aan-spreken’: ‘aan-spreken van de één naar de ander’, ‘de één spreekt de ander aan’. Maar het wordt gekleurd door de verschillende situaties: in de ene situatie wordt het aansporen en aanvuren, in een andere bemoedigen en bezielen en in weer een andere confronteren en corrigeren, steeds op basis van het nieuwe leven dat door het werk van Christus mogelijk is geworden. Een veelkleurig abc-woord, zoals pastoraat ook veelkleurig is.

Paraklese gebeurt op basis van ‘Gods barmhartigheid’ (Romeinen 12:1) of ‘in de naam van onze Heer Jezus Christus en met een beroep op de liefde van de Geest’ (Romeinen 15:30) of ‘in de naam van onze Heer Jezus Christus’ (1Korintiërs 1:10) of ‘bij de zachtmoedigheid en mildheid van Christus’ (2Korintiërs 10:1). Verder blijkt uit Romeinen 12:8 dat dit ‘aan-spreken’ een charisma is, gegeven aan de gemeente ten dienste van haar opbouw.

En natuurlijk gebeurt het niet zomaar. *Paraklese* is erop gericht dat iemand (de ‘aangesprokene’, de pastorant) verder komt in z’n geloofsleven – in z’n relatie met de drie-enige God. Het gaat om geloofsgroei – om volwassenheid als gelovige. Dit doel kan ook als volgt geformuleerd worden: ‘aan-spreken’ is erop gericht dat iemand zelfstandig functioneert als gelovige.

Op basis van deze gegevens in het Nieuwe Testament sprak de in 1994 overleden Nederlandse praktisch theoloog Firet over de modus van de *paraklese* (Firet 1974, 91-109; vgl. Louw 1993).

Via zijn terminologie kan pastoraat op een wat formele manier als volgt omschreven worden: *pastoraat vindt daar plaats waar de één met de ander communiceert in de modus van de paraklese*. Over deze modus heeft Firet inhoudelijk opgemerkt: ‘In het nieuwe testament zien we dus naast kerygma en didache zich een pastorale activiteit aftekenen die iets eigens heeft. Die activiteit kan getroffen worden in het woord paraklese, waarbij wel bedacht dient te worden dat allerlei andere woorden de aard van de paraklese nader bepalen’ (92). In *parakalein* zit in elk geval deze gedachte: ‘er vindt een roepen of spreken plaats – kalein – en er is iemand die spreekt en een ander die aangesproken wordt, er is in het spreken een toewending van de één tot de ander – para. Of, anders geformuleerd: in parakalein zit de gedachte van een gerichtheid op de contingente situatie van een persoon of een groep personen’ (94). De paraklese wordt uitgeoefend door God zelf, maar ook door mensen die Hij inschakelt. Paraklese is een fundamenteel kenmerk van de gemeente, waarbij het gaat om het bewaren en beleven van de eenheid in Christus en in de Geest (99-101). Samengevat: ‘de paraklese is de modus, waarin God komt tot de mens in zijn contingente situatie van angst, leed, zonde, vertwijfeling, dwaling, ontoereikendheid. God komt tot die mens om hem uit de nood van zijn situatie te bevrijden tot het leven met de gemeente in het heil, dat in Christus is: getroost en moedig, in nieuwe gehoorzaamheid. God leidt hem daarbij naar zijn eigen plaats en maakt hem geschikt om zijn eigen opdracht te vervullen in het verband van het lichaam van Christus’ (109).

Tegen deze achtergrond van *paraklese* kan pastoraat omschreven worden als: *door zijn Woord spreekt God mensen aan in hun persoonlijke leefsituatie*. Daarbij schakelt God mensen in: een pastor spreekt namens God mensen aan. Daarom is er het perspectief van de pastor en dat van de pastorant.

- Vanuit het perspectief van de pastor betekent pastoraat: mensen aanmoedigen om hun persoonlijke leefsituatie te verstaan en te ervaren in het licht van Gods verhaal met

het oog op hun zelfstandig functioneren als gelovige.

- Vanuit het perspectief van de pastorant betekent pastoraat: aangemoedigd worden om mijn persoonlijke leefsituatie te verstaan en te ervaren in het licht van Gods verhaal met het oog op mijn zelfstandig functioneren als gelovige.

Bij verschillende elementen van deze omschrijvingen geef ik een korte toelichting:

- Het woord *aanmoedigen* heeft de bedoeling om in de omschrijvingen van pastoraat te verwijzen naar de modus van de paraklese.
- *Persoonlijke leefsituatie*: de actuele situatie van mensen op het moment van de aan hen geboden pastorale zorg – het hier en nu waarin mensen zich bevinden als uitkomst van hun levensverhaal op dat moment (zie hoofdstuk 3). De actuele leefsituatie laat ook iets zien van de samenhang tussen pastoraat en het alledaagse leven (vgl. Van der Meulen 2004, 124-133).
- *Verstaan en ervaren*: het gaat in het pastoraat vaak om een proces waarin mensen tot een bepaalde overtuiging komen betreffende gebeurtenissen in hun leven in relatie tot Gods Woord. Daarbij speelt niet alleen verstaan (kennis, begrip) een rol, maar gaat het ook om ervaren – het ervaren van de nieuwe werkelijkheid waarover Gods Woord spreekt en vandaaruit gaan leven. Mensen zijn met hun hoofd en hart betrokken bij hun eigen levensverhaal.
- *Gods verhaal*: het Woord van God, zoals we dat in de Bijbel hebben ontvangen, maakt duidelijk dat het verhaal van mensen deel uitmaakt van een nieuw bestaan. Gods verhaal breekt dat van mensen open (zie hoofdstuk 4).
- *Zelfstandig functioneren als gelovige* is een term die een houding beschrijft waarmee iemand in het leven staat als kind van God en als navolger van Christus. Daarbij is vooral belangrijk dat iemand als mens in vrijheid en verantwoordelijkheid zichzelf durft te zijn in relatie tot God, tot de mensen om zich heen en tot allerlei situaties die zich

voordoelen in zijn context. Zo'n houding spreekt niet van-zelf. Jezelf-zijn vraagt om onafhankelijkheid van mensen. Uiteraard niet in fysiek-sociale zin, omdat mensen elkaar juist nodig hebben. Maar wel in geestelijke zin: onafhankelijkheid van wat mensen denken en zeggen en je daardoor niet laten bepalen als het gaat om de richting en bestemming van je leven. In die zin vraagt jezelf-zijn om diepe afhankelijkheid van God. Hoe afhankelijker van God iemand kan zijn, des te onafhankelijker kan hij worden van mensen. Op basis van dat geloofsinzicht zal een gelovige deze levenshouding steeds meer kunnen ontvangen en ermee willen oefenen (vgl. Immink 2003, 60). Kort gezegd betekent *zelfstandig functioneren als gelovige* dat iemand in staat is om steeds zulke eigen keuzes te maken en zodanige veranderingen door te voeren (*zelfstandig functioneren*) dat de drie-enige God centraal staat in zijn leven (*functioneren als gelovige*). Met andere woorden: het gaat om groei in geloofsverbondenheid met God.

EIGEN KARAKTER VAN PASTORAAT

Binnen de theologie en ook binnen de praktische theologie is de aandacht voor de persoonlijke leefsituatie van mensen typerend voor pastoraat. Dat accent vind je zo niet terug in andere disciplines.

- In de kerkgeschiedenis bijvoorbeeld kan de persoonlijke leefsituatie van mensen ook centraal staan, maar dan in historische zin. Dan gaat het om het verleden, niet om het heden. En in de ethiek kan het ook gaan om de persoonlijke leefsituatie van mensen, maar dan juist met het oog op verantwoord gedrag. Dat is een ander accent dan in het pastoraat waar het juist gaat om de persoonlijke leefsituatie in het licht van Gods Woord. Overigens zijn er veel raakvlakken tussen pastoraat en ethiek.

- Ook ten opzichte van andere kerkelijke praktijken die in de praktische theologie onderzocht worden – kerkdienst, prediking, catechese enz. – is de toegespitste aandacht voor de persoonlijke situatie en voor het levensverhaal van mensen typerend voor pastoraat (zie Ganzevoort/Visser 2007, 22). In prediking en catechese is er zeker wel aandacht voor de persoonlijke leefsituatie van mensen, maar meer in algemene zin en niet zo direct persoonlijk toegespitst als in het pastoraat.

Als vorm van hulpverlening kan pastoraat vergeleken worden met medische zorg, maatschappelijk werk, psycho-sociale hulpverlening enz. In al deze vormen van hulpverlening staat niet het geloofsaspect centraal. Voor het pastoraat is dat juist typerend: daar draait het om de verbondenheid van mensenlevens met het verhaal van God.

VERBONDENHEID ALS KERN, GEBED ALS VERBINDING

Pastoraat komt op vanuit de gemeenschap van het geloof (*koinoonia*). Mensen luisteren naar elkaar en reageren op elkaar omdat ze zich met elkaar verbonden weten door hetzelfde geloof. Verbondenheid met God verbindt mensen ook aan elkaar. Dat is de inhoudelijke kern van pastoraat: het gaat om groeiende verbondenheid met God die ertoe leidt dat mensen naar elkaar omzien en naar elkaars geloofsverhaal willen luisteren.

Geloofsverbondenheid is typerend voor de christelijke gemeente waar mensen aan elkaar worden gegeven op basis van hetzelfde heil in Jezus Christus. *Koinoonia* is daarom meer dan samen-zijn. Het gaat juist om de basis die daaronder ligt: ‘God, door wie u geroepen bent om één te zijn met zijn Zoon Jezus Christus, onze Heer, is trouw’ (1Korintiërs 1:9). God is initiatiefnemer die zijn Zoon Christus heeft gegeven en die door de verkondiging van het evangelie mensen roept om in de weg van geloof en bekering bij Christus te horen.